

II. НАЦІОНАЛЬНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ У ХІХ–ХХ СТ. ТА ЇЇ УЧАСТЬ У ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ В УКРАЇНІ 1917-1921 РР.

Л.В.Гусак

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ІЛОВАЙСЬКИХ У СВЯТОГІРСЬКОМУ МОНАСТІРІ В ХІХ СТ.

До ХХ ст. меценатська діяльність фактично стала найважливішим компонентом соціально – культурного життя Російської імперії. Ці види дій, які були суспільно – корисними, тісно пов'язувалися з околицями маєтків та повітових міст, де проживало дворянство та купецтво.

Дворянство вважалося щедрим добродієм усіх визначних культурних починів і будов не тільки в Російській імперії, а також на українських землях, зокрема на території Слобожанщини.

Розмах і розміри меценатства в Слобідській Україні вражали кожного, хто намагався прослідкувати статки від вкладень. У кожній галузі життя і творчості, що припадало на найрозвиненішу добу для Слобідського краю, помітну роль відіграло дворянство: саме вони здійснювали як безпосередні фундації, так і організаційні заходи [1; с.124—131].

Такий розмах благодійності вплинув і на становлення й розвиток Святогірського монастиря. Для монастиря розмахом благодійної діяльності є ХІХ ст.. Саме в цей період з'являються знатні люди, які намагалися відродити архітектурний комплекс, тим самим затвердити роль православ'я на даній території та створити власний позитивний імідж у повіті. Саме зростання свого рангу змушувало шукати шляхів порозуміння із московським урядом. Налагоджені стосунки гарантували владне самоствердження на місцях [2; с.13—14].

Зростання обителі відбувалося за рахунок видатних родів (так, наприклад, Іловайські) благодійників, які посприяли відкриттю багатогранності культури монастиря, що стало помітним наприкінці ХІХ ст. У цьому і проявляється актуальність.

В історіографічних дослідженнях проблема меценатства ХІХ – початку ХХ ст. неодноразово розглядалася. До сфери інтересів науковців потрапляли питання загальної історії меценатства деяких родин на території українських земель.

На основі свідчень, що надають наукові джерела, можна виділити декілька позицій розгляду цієї теми.

До першої позиції належать узагальнюючі праці про меценатство на території Російської імперії, простежується певна значимість цієї діяльності для імперії (в працях В.Мозгового, І.Федорченка, І.Ю.Суровцевої) [3. с.8].

До другої позиції належать праці з проблем фінансової бази меценатства.

До третьої позиції належать мистецтвознавчі, краєзнавчі й культурологічні праці, присвячені окремим видам меценатства [4. с.10—11].

До цієї групи можна віднести праці, які стосувалися (частково) Святогірської обителі та меценатської діяльності, яка була представлена родиною Іловайських.

Про цю родину стало більш відомо із сучасних досліджень. Після археологічних досліджень (Шамрай О.В., Дедов В.М.) родової гробниці Іловайських в Свято-Успенській Лаврі, були зібрані дані про те, що ця родина займалася меценатством саме в обителі: постійно виділялися кошти для підтримки різних проектів в монастирі. Так О.В.Шамрай родину Іловайських ставить поряд з знаменитою родиною Потьомкіних (саме ця родина допомогла відкрити обитель 1844р) [5; с. 35].

Більш детально про благодійність цієї родини йдеться у джерелах Науково-допоміжного фонду Святогірського Державного заповідника та джерелах Харківського державного архіву.

Мета роботи: розглянути благодійність родини Іловайських у Святогірському монастирі протягом ХІХ ст.

Видатні обителі, особливо ті, яким надали статус Лаври, у всі часи були носіями пам'яті про видатні постаті свого часу, про знамениті родини, представники яких назавжди покояться при храмах і каплицях цих монастирів. Однією з таких обителей була Святогірська.

У Святогірській Успенській пустині, так вона іменувалася в ХІХ ст., такою меморіальною зоною родових гробниць і окремих поховань є невелика площадка при вході в церкву преподобних

.....
Антонія і Федосія (цей храм було освячено в 1846 р., де вже було одне захоронення о Мафусаїла) [6]. Саме серед цих гробниць була гробниця родини Іловайських.

Іловайські — знатний дворянський род, записаний у родовідну книгу в області Війська Донського. Це династія воїнів, науковців, підприємців Донбасу. Цей родовід бере початок ще в XVIII ст. Але в монастирських справах цей рід саме відзначився XIX ст..

Благодійність після відкриття обителі в XIX ст.. представлена сином Дмитра Івановича, Григорієм Дмитровичем Іловайським.

Г.Д. Іловайський основоположник родової усипальниці у Святих Горах.

В історії відомий як генерал, а відомі його операції згодом одержали нумерацію Іловайські IX. Г.Д. Іловайський брав участь в іноземних воєнних подіях, в тому числі при осаді Данцингу [7].

Після перемоги над Наполеоном був нагороджений орденом Георгія «За хоробрість!» і на цьому його воєнна кар'єра закінчилася.

За свою добродійну службу одержав землі в районі Харцизька (Басейн річок Грузьської, Сланчина, Кринки), де був побудований кінний завод (розводили коней для скачок). На освоєних землях запровадив передові технології ведення господарства.

Після відновлення Святогірської обителі в 1844 р. Г.Д. Іловайський виділив незначну частку зі свого капіталу, яка була вкладена на будівництво дзвіниці Покровської церкви: «як необхідна допомога ...» [8]. (За свідченнями деяких джерел на будівництво було виділено 30 тис. рублів).

У 1847 р. під керівництвом Г.Іловайського були проведені роботи з розчищення входу преподобних Антонія й Феодосія; було відведено місце для будівництва цвинтаря У вигляді невеликої площадки. Г.Іловайський став не тільки засновником родового цвинтаря, але й засновником нового звичаю: поховання при церкві Святогірського монастиря. Всі ті люди, які якимсь чином були пов'язані з Свято-Успенською обителлю [9; с. 58—59].

Родова гробниця мала окремішій вхід над підземними поховальними камерами, де знаходився павільйон. Цей павільйон був розписаний.

За планом Г.Д. Іловайського, гробниця повинна була складатися з п'яти одиночних склепів. Кожен склеп повинен мати огорожу, яка відділила цю гробницю від чернечого цвинтаря.

Так саме на цьому цвинтарі були поховані поручик Левин, М. Платонов, генерал Єрмолов.

Більш вагомий внесок у діяльність обителі зробив син Г.Іловайського – Іван Григорович Іловайський.

І.Г.Іловайський успадкував землі Міуського округу області війська Донського із садибою у селі Зуєва [10]. Тут також, як і батько, мав кінний завод, ферму, добудував винний завод, розширив виробництво олії.

У 1880 р. І.Іловайський відомий як підприємець із добування вугілля.

У його вугільну компанію входило 5 шахт, які приносили прибуток в 5 млн. пудів вугілля. У 1895 р. 7 шахт давали прибуток більше ніж 20 млн. тонн вугілля.

Саме вугільна промисловість давала можливість І. Іловайському займатися благодійністю. Найближчим духовним центром залишався Святогірський монастир. Річна допомога на користь обителі становила 1000 рублів. Як відомо, ці кошти витрачалися на найнеобхідніше для монастиря, для його удосконалення.

Так виділені кошти були витрачені на реконструкцію годинника для Покровської церкви та на відновлення дзвіниці. Нова дзвіниця складалася з 8 дзвонів, центральний з яких важив 6 т і був вилитий коштом сестри І. Іловайського М.А. Іловайської.

У 70-х рр.. XIX ст. І. Іловайський будує залізничну колію до станції Харцизької Курсько - Харківської Азовської (становила 141 версту).

Розвиток залізнично-транспортної мережі надавав можливість виходу промислового Донбасу на північний Кавказ і морський порт Таганрог [7].

Видобування вугілля і продаж на зовнішніх ринках мали велике значення для розвитку торговельних відносин, в яких значне місце відводилося монастирю. Саме в Успенський ярмарок на прохання І.Іловайського приїжджали торговці і привозили все те, що замовляв настоятель для монастиря, переважно це були картини, ікони, книги.

Всі ці речі вважалися найдорожчими й найціннішими, бо траплялися такі випадки, коли настоятель не міг купити ці речі: це було пов'язано з будівництвом господарського двору.

У деяких звітах є свідчення про те, що родина І.Іловайською завжди купувала на ярмарку декілька картин і книжок релігійного призначення.

Ці придбані книги стали основою бібліотеки, яку заснувала родина Ланських. К.І. Іловайська (дружина І.Іловайського) збирила 500 книг з усієї Російської імперії, декілька з них були взяті із власного бібліотечного фонду та фондів своїх сестер – Ольги і Міли.

Більша частина меценатської діяльності була сконцентрована на перебудові церкви преподобних Антонія і Феодосія.

У 1870 р. було переглянуто рішення відносно храму Антонія і Феодосія.

За згадками І.Іловайського, побудова храму, нетипового для XIX ст., потребувала реконструкції (наприклад, перебудувати деякі приміщення, розширити вхід).

До вівтарної частини з двох боків потрібно було зробити добудови, після чого б храм набув хрестоподібної форми.

Усі витрати під час реконструкційних робіт оплатила родина Іловайських. Так О. Ковалевський звернув увагу на те, що будівництвом займалася К.Іловайська, на її прохання було запрошено найкращих майстрів із Суздаля (за рекомендацією О.М.Горностаєва, який займався проектуванням Успенського собору в 1858 – 1860 рр.) [10; с. 15].

Окрім додаткових приміщень і ходів, у храмі, з'явився іконостас. Відновлення іконостасу продовжувалося 4 роки, що пояснювалося різними обставинами.

Найголовнішими завданням залишалось написання ікон у печерному храмі. Для цієї роботи потрібні були кошти. Настоятель обителі не зміг оплатити цю роботу, це пояснювалося вкладенням всіх прибутків у будівництво господарського двору.

І.Г. Іловайський запросив живописця у Святогірську обитель для написання ікон Василя Рудецького. Всі витрати взяла під контроль родина.

За свідченнями Філарета (архієпископ), «набожний и искусный живописец, много денег за работы не брал». Найголовнішим для живописця залишався матеріал, який представили замовники.

Рудецький власноручно займався відновленням ікони Святогірської Божої Матері; датувалася XVII ст.. За словами К.Іловайської, ця ікона вважалася чудотворною [11].

За згадками в щоденнику О. Ковалевського відомо, що на відновлення ікони було затрачено більше ніж 50 тис. рублів та місяць роботи для живописця.

Отже, родина Іловайських своїми щедрими пожертвами та підготовчими заходами відродила не тільки духовний центр православної церкви, але й допомогла піднесенню культурного рівня. Це спостерігалось в процесі відбудови храму. Допомога з боку цієї родини в той час вважалася закономірною. Окрім цієї родини, активну участь у допомозі монастирю брала імператриця Марія Олександрівна та велика княгиня Олександра Петрівна.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кобзар В.П. Дворянська родовідна книга Харківської губернії // Зб. наук. праць. Серія «Історія та географія». — Х.: Майдан, 2007. — Вип. 28. — С.124—131;
2. Фомин П.Г. Церковные древности Харьковского края // Каталог XII съезда в Харькове. — Х., 1916. — С.13—14;
3. Мозговой В.Д. Обитель милосердия. — М., 1991. — 350с.;
4. Т. Литвинова. Харьковские меценаты // Райский уголок. — 2000. — №1. — С. 10—11;
5. Материалы для полной родословны российской знати. — К.: Федоров, 1890. — 40с.;
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). — Ф.1. — Оп.12. — Спр.14;
7. ДАХО. — Ф.1. — Оп. 11. — Спр. 9;
8. ДАХО. — Ф.40. — Оп. 108. — Спр. 184 а.
9. Зырянов П.Н. Русские монастыри в XII веке. — М., 2002. — 319 с.;
10. Ковалевский А.Ф. Очерк жизни в бозе почившего Святогорской пустыни настоятеля Германа. — Х., 1890. — 80 с.;
11. ДАХО. — Ф.40. — Оп. 105. — Спр. 1023а.

Н.Л. Титаренко

ПРЕДСТАВНИКИ НАУКОВОЇ ДИНАСТІЇ АНТОНОВИЧІВ ЯК ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ КОЗАЧЧИНИ

Всебічно осмислити виникнення й поширення в Україні нових ідей у різні історичні періоди можна лише через ознайомлення широкого наукового загалу із представниками нової категорії людей, яких називали інтелігенцією.

Одним із перших теоретиків поняття «інтелігенція» був Микола Олександрович Бердяєв (1874-1948), який народився в Києві. Багато своїх праць він присвятив розгляду цього питання: «Духовна криза інтелігенції», 1910; «Філософська істина та інтелігентська правда»; «Криза інтелекту і місія інтелігенції», 1938.[1]